

ПРОМОЦИЈА СВЕЧАНОГ БРОЈА
”Анала Правног факултета” посвећеног
проф. Божидару С. Марковићу

Дана 22. јуна 1993. на Правном факултету у Београду промовисан је свечани број 1-2 Анала Правног факултета у Београду за 1993. годину, посвећен проф. др Божидару С. Марковићу. Том приликом говорили су академик проф. др Радомир Лукић, проф. др Обрен Станковић, проф. др Данило Баста и сам јубилар. Доносимо реч проф. Басте и јубилареву.

Реч проф. др Данила Н. Басте

Драги и поштовани господине професоре Марковићу,
уважени господине Продекане,
цењене колегинице и колеге,
даме и господо,

Указана ми је заиста велика част, којој одмах додајем и своје не мање задовољство, што на овој свечаности могу да изговорим неколико речи о професору Божидару С. Марковићу. Радо сам прихватио ту могућност, али сам убрзо увидео да о професору Марковићу, нестору наше правне мисли и нашег правништва уопште, није лако говорити, поготово не у сажетом облику какав се у овом часу подразумева. Одакле почети - прва је велика тешкоћа с којом сам се суочио. Наш јубилар, чију деведесетогодишњицу данас обележавамо свечаним уручењем посебног броја ”Анала” посвећеног њему, јединствена личност, човек је који се огледао на разним подручјима права, али исто тако и на ширим духовним просторима. Одлучио сам, стога, да у овој прилици започнем с неочекиване стране, уједно са стране на којој наилазимо на један необичан парадокс. На страници 232/233. овог двоброја ”Анала” објављена је библиографија књижевних превода проф. Марковића. То је импресиван списак: Едгар Алан По, Вилјем Фокнер, Жерар де Нервал, Жан-Пол Сартр, Џорџ Мередит, Хорхе Луис Борхес, Стендал и др. У правничкој средини мање је знан овај вид делатности проф. Марковића, тј. чињеница да је он, такође, наш истакнути књижевни преводилац високог угледа. А поменути парадокс састоји се у томе што су многи од нас, управо благодарећи његовом језичком умећу као преводиоца, били у присној вези са професором Марковићем и пре но што су га непосредно упознали. Личним познанством, та је веза неизоставно постала још дубља и снажнија.

По својој судбини и свом делу, проф. Марковић је део историје београдског Правног факултета. Срећом, он је и део његове садашњости, свакако и будућности. Проф. Марковић је представник и оличење најбољег соја правних писаца и професора које је овај Факултет имао. Пространих видика и широких интересовања, он је обрађивао и проблеме правне политике, и грађанског права и историје наше правне мисли. Ипак, главно подручје његовог рада и деловања односило се на крупна питања теорије и филозофије права, ближе речено - на средишњу проблематику правде и правичности. Особито правичности. И у теоријском и у животном смислу, професору Марковићу, верујем, најбоље пристаје ознака егзистенције привржене правди и правичности. Основама које је у истраживању ових крајњих питања правне филозофије поставио у својој париској докторској тези, о којој је малочас говорио и проф. Лукић, наш је јубилар, недоступно, а недогматично, остао веран до дана данашњег. Доследност ретка и поштовања достојна.

Што проф. Марковић ставља у први план и што отуда одређује и највећма обележава његово правнотеоријско становиште, свакако са значајним методолошким последицама и захтевима, несумњиво је дуализам правног феномена. Поред позитивног права, које је свагда признавао, постоји и право које се назива(ло) различитим именима: праведно, објективно, социјално, природно и сл. Проф. Марковић је рано искусио и добро знао да ће га дуализам сачувати од рђавих консеквенција и погубних застрањивања сваког монизма на тлу права, било да је реч о метафизичком апсолутизму природноправног типа, или, пак, о нормативистичко-позитивистичком редукционизму. Треба рећи и то да његову правнофилозофску мисао прожима и једна доза, умерена и зато лековита, реализма повезаног с виталистичким начелом одржања и унапређења живота.

Не могу и не желим да заобиђем ни ону околност из живота и рада проф. Марковића која је свима вама добро позната и која толико говори о његовој личности. Имам на уму његово учешће, заједно са професорима Михаилом Илићем и Ђорђем Тасићем, у покретању библиотеке и оснивању задруге "Политика и друштво" у другој половини тридесетих година. Проф. Марковић је доживео да пре пар година буде и обновитељ те библиотеке, одн. задруге, чија је улога и онда и сада значајна и незамењива.

Дело проф. Марковића није обимно онолико колико је, зацело, могло бити да није био спречен да на Факултету остане и после 1945. године. Али, он за тим не треба да жали. Значај дела не мери се олсегом; има правних филозофа европског значаја - подсећам само на покојног Теодора Фивега - чије је писано дело по обиму врло скромно. Значај дела мери се, у првом реду, снагом идеја, њиховом продорношћу и уверљивошћу, јасноћом којом су изложене и разложима којима су поткрепљене. Та је мерила задовољио проф. Марковић. Данас то можемо да кажемо са сигурношћу.

На крају, рекао бих и ово: не само етимолошки и не само у нашем језику, право је неразлучно повезано с оним што је право, што је усправно. Усправно стајање захтева се не мање у праву него у филозофији. У личности и делу професора Божидара С. Марковића наш факултет има узорну потврду те недољиве повезаности правности и усправности. Он је у високом степену остварио јединство живота и дела.

Ја Вам, драги професоре Марковићу, желим дуг живот и даљи успешан рад на добро наше правне филозофије и нашег Правног факултета.

Реч проф. др Божидара С. Марковића

Поштоване даме и господо, колегинице и колеге,

У присуству овог двоброја Анала београдског Правног факултета, којим се обележава деведесетогодишњица мог живота и љубазних и ласкавих речи мојих предговорника, мени остаје једино да изразим своју дубоку захвалност свим личностима и установама које су благотворно утицале на моје стручно формирање и којима припада највећа заслуга ако сам успео да нешто допринесем правној науци.

Посебну захвалност дугујем и свим уваженим колегиницама и колегама чије је дело овај зборник објављен мени у част.

У овом тренутку на првом месту и с највећом захвалношћу сећам се мојих поштованих и драгих професора с београдског Правног факултета који су на њему држали катедре и предавали, данас давних двадесетих година овог века на измаку. Они су ме увели у свет права и положили чврсте темеље мојим првим знањима из правних наука. - Међу њима су Слободан Јовановић, Живојин Перић, Живан Спасојевић, Божидар В. Марковић, Тома Живановић, Гргур Јакшић, Реља Поповић, Драгољуб Аранђеловић, Велизар Митровић, Драгољуб Јовановић. Поред осталих, том кругу припадају и тројица изузетних професора и научника Руса - Теодор Тарановски, Евгеније Спекторски и Александар Соловјев. Они су унели један нов полет у наш Факултет и својим радовима обогатили и српску правну науку.

Са исто толико захвалности и пијетета сећам се у овом часу и мојих славних професора с париског Правног факултета, на којем сам 1930. године положио докторат. Ти племенити људи и изванредни зналци у великој су мери допунили моја знања понета из Београда и проширили ми видике, откривајући ми достигнућа сјајне француске правне милси. - То су Анри Леви-Илман, председник моје докторске тезе, затим велики Анри Капитан, члан Француског Института и Академије моралних и политичких наука, Етјен Бартен, Жорж Рипер, Рене Демог, Жермен Мартен, Луи Ле Фир, Бадван, Гастон Жез, Ашил Местр.

Велики сам дужник и својих старијих колега с београдског Правног факултета, који су ме свесрдно прихватили као свог млађег друга и од којих сам такође много научио. Међу њима су били нарочито професори Михаило Илић, Ђорђе Тасић и Михаило Константиновић. Они су ме позивали и укључивали у сарадњу не само у школским стварима, већ и на широком пољу јавних делатности. - Тако сам с професором Илићем учествовао у покретању и уређивању предратне Библиотеке "Политика и друштво", која је отпочела с радом 1937. године и до рата за 4 године делатности објавила равно 50 расправа о разним питањима из области политичког и друштвеног живота и из пера наших тада најистакнутијих професора, научника, академика, политичара, новинара и других јавних радника. С професором Илићем сам учествовао и у покретању и издавању опозиционог листа "Напред", социјалдемократски оријентисаног листа који се залагао за демократију и за укидање шестојануарске дикатуре, за политичко просвећивање народа, за социјалне реформе, за оздрављење нашег ондашњег политичког живота, за федеративно уређење унитарне Југославије и нарочито за пружање отпора фашизму, агресiji и насиљу у међународним односима. - Последњи, 95. број листа "Напред", изашао је 2. априла 1941. године, непосредно пред почетак другог светског рата. - С професором Тасићем сам сарађивао при оснивању научних друштава и покретању часописа. Већ 1935. основали смо Друштво за правну филозофију и социологију које је, између осталог, покренуло акцију за социолошко проучавање нашег села и имало амбицију да тако

настави дело Јована Цвијића. То друштво је 1938. прерасло, окрећући се од права све више ка социологији, у Друштво за социологију и друштвене науке, а исте године је покренуло и периодичну едицију "Социолошки преглед". Од те едиције изашао је само један, али веома садржајан, зборник радова који је означавао прекретницу и који и данас може послужити као путоказ при обнови наших уназађених друштвених дисциплина. - Као што је познато, професори Илић и Тасић су под фашистичком окупацијом животима платили своја научна и слободоумна политичка уверења. - С професором Михаилом Константиновићем сарађивао сам при кодификацији југословенског грађанског права, посебно у области породичног законодавства, наследног права и закона о облигацијама. Далеко најзначајнија улога и највећи удео у том послу припада, међутим, искључиво професору Константиновићу који је, захваљујући својим високим способностима, спреми и знању, успео да - упркос притисцима и идеологији комунистичког режима поред тредиционалних вредности унесе у наше ново законодавство и многа модерна западноевропска научна схватања.

Изузетну захвалност данас осећам и према садашњем професорском колегијуму београдског Правног факултета. Његови чланови су ме, после полувековног удаљења с факултета, најсрдачније позвали на сарадњу, подстицали ме и храбрили да и у овим позним годинама наставим с прекинутом научном делатношћу. Тиме су ми омогућили да бар донекле и фрагментарно заокружим своје раније започете радове из области теорије и философије права.

Нарочиту захвалност дугујем и колегама који су спонтано покренули и остварили иницијативу да се посебним бројем Анала обележи деведесета годишњица мог живота. Уз не мали труд и залагање они су успели да се та иницијатива спроведе у дело, без обзира на тешкоће којима нас данашњица притискује. Највећа заслуга за тај подвиг припада уредништву Анала, на челу са Обреном Станковићем и члановима његовог редакционог тима.

Најзад, и не на последњем месту, најискреније сам захвалан свим драгим колегиницама, колегама и пријатељима који су својим прилозима испунили странице овог јубиларног броја Анала и са симпатијама истакли и неке резултате до којих само дошао током шест деценија дугих размишљања о неким основним проблемима које поставља феномен права.

Завршавајући ову реч захвалности, сећам се у овом тренутку и поруке коју је нама, новоизабраним доцентима, 1933. године, дакле пре шест деценија, приликом нашег ступања на Факултет упутио ондашњи декан, професор Живан Спасојевић: "Будите слободни у вашем раду, критикујте нас, будите бољи од нас, и отидите даље од нас".

Ја бих данас, на растанку, са своје стране мојим млађим колегиницама и колегама оставио у аманет: истрајте у вашим напорима за тражењем истине у науци, у борби за друштвену правду, за слободу духа, за демократију, а тиме, и изнад свега, за добро и бољу и срећнију будућност српског народа.

ОСНИВАЊЕ И ДОСАДАШЊИ РАД СТАЛНОГ ОДБОРА ЗА БАШТИНУ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

Стални одбор за баштину Правног факултета образовало је Наставно-научно веће факултета у марту 1993. године. У састав Одбора ушли су проф. Божидар Марковић, као председик, проф. Драгољуб Поповић, као потпредседник, асистент Добросав Миловановић, који је секретар Одбора и професори Драгаш Денковић, Миодраг Јовичић, Стеван Врачар, Момир Милојевић, Сима Аврамовић и Јовица Тркуља, као чланови. По функцији ће, на основу одлуке о оснивању, Одбору припадати и продекан за наставу, коју дужност обавља проф. Тркуља.

Своју прву седницу Одбор је одржао 11. марта 1993. године. На тој седници Одбор је, на предлог председника, прихватио Нацрт програма за баштину Правног факултета.

Према том програму, баштина Правног факултета схваћена је у најширем смислу и односи се на више различитих целина. Ту најпре долазе претече чија се делатност крајем ХVИИ и у првој половини ХIХ века одвијала пре свега у пречанским крајевима. Међу њих спадају Павле Ђулинац, Иван Југовић, Димитрије Давидовић, Божа Грујовић и др. Институционалну претечу београдског Правног факултета представљала је Велика школа, која је деловала у Београду од 1808. до 1813. године.

Спољашња историја Правног факултета са својим многобројним организационим променама, новинама у систему наставе, новим предметима, катедрама, семинарима, докторатима, чини засебну целину у баштини Правног факултета.

Свакако најзначајнији сектор у богатој ризници факултетске баштине представља развитак правне мисли. Тај развитак кретао се под смењујућим утицајима учења о природном праву, историјске правне школе, затим формалистичког схватања права у облику школа егзегезе и правног позитивизма, па све до социолошких правца.

Развитак економске мисли на Правном факултету никако не може бити занемарен и долази међу важне чиниоце баштине. Економска мисао у институционалном погледу се у Србији дуго неговала на Правном факултету, пре него што је добила своју засебну школу у београдској академској породици.

Баштина Правног факултета обухвата исто тако и капитална дела професора. Међу овима треба поменути *Предавања из природног права* Јована Стерије Поповића, *Објасненије Грађанскога законика* од Димитрија Матића, *Енциклопедију права* Глигорија Гершића, књигу *О држави* Слободана Јовановића, затим *Задружно право* Живојина Перића, *Систем Грађанскога права* Андре Ђорђевића, као и *Нацрт једне опште теорије права* Живана Спасојевића, *Систем кривичног права* и *Синтетичку правну филозофију* Томе Живановића, *Увод у правне науке* Ђорђа Тасића, *Систем филозофије права* Радомира Лукића.

Посебан сегмент факултетске баштине чине уџбеници из појединих предмета, путем којих су врсни професори ове куће вршили утицај на стручно образовање многих генерација правника, па тиме и на развитак права у целини. Ваљало би због тога приступити сачињавању списка свих уџбеника који су коришћени на факултету.

Пажњу свакако заслужују и часописи, који су издавани у оквиру Правног факултета; пре другог светског рата *Архив*, а после рата *Анали*. Ти часописи захтевају пре свега монографску обраду у делима наших научника.

У баштину долазе и научна друштва и зборници, издати на факултету, попут *Социолошког прегледа*, као и фондови који су постојали при факул-

тету, међу којима се истиче фонд Милана Марића. Тај фонд су у првој половини овога века основали родитељи Милана Марића, који је умро као студент париског Правног факултета. Први питомац фонда био је Милан Ракић, најбољи школски друг Марићев. Међу осталим питомцима фонда налазиле су се личности које ће се истаћи у нашем јавном животу или постати професори на београдском Правном факултету: Милан Гавриловић, Илија Шуменковић, Нико Перић, Милан Бартош, Божидар С. Марковић...

Да би одговорио овако великом задатку који му је постављен, Одбор је одлучио да делује тако што ће председник, потпредседник и секретар чинити уже оперативно тело, названо Извршни одбор, док ће за поједине гране свега програма образовати секције. Предвиђа се оснивање пет секција: за приватно право, јавно право, кривично право, теорију и филозофију права и за економију. Руководиоци секција могли би бити и стручњаци који нису чланови Одбора, а сараднике ће одредити саме секције у договору с Одбором. Секције ће о свом раду периодично достављати извештаје Одбору.

Програм истраживања баштине Правног факултета зависиће пре свега од обезбеђења извора финансирања. Факултетски буџет неће бити довољан за ову сврху, те ће бити неопходно да се међу утицајним и имућним нашим људима пронађу добротинитељи.

Облици у којима се предвиђа обрада баштине веома су различити. Предвиђа се издавање обимних студија, зборника и монографија, али и чланака и засебних краћих публикација. Посебно би требало организовати архивску збирку докумената, с надом да би ова једног дана могла да прерасте у музеј Правног факултета.

Нарочита пажња мора се посветити изради библиографије и инвентара књига, публикација и осталих предмета, који су у вези с баштином факултета. Због свега тога установљвање архиве Одбора за баштину указује се као неодложна потреба и првенствен задатак.

Услед огромног посла који пред њим стоји, Одбор је на својој седници у новембру прошле године утврдио неколико најважнијих задатака, којима ће се одмах и у највећој мери посветити. Ти задаци били би следећи.

У првом реду међу неодложне послове Одбора долази образовање секција, ради обраде материјала по основним гранама права и економије, као и избор руководиоца тих секција.

Тренутно је у току редиговање веома обимног материјала са саветовања о научном наслеђу факултета од 1841. до 1941. године, како би се приредио за објављивање. Стални одбор за баштину је у извесном смислу проистекао из одбора који је организовао поменуто саветовање, те је продужио рад на објављивању зборника с тог скупа.

Пред Одбором је и задатак да помогне објављивање сразмерно обимног рукописа Историје Правног факултета, коју су написали професори Ј. Даниловић, Љ. Кондић, Д. Јевтић, М. Симић и Д. Поповић. То дело је припремљено за штампу.

Стални одбор је покренуо иницијативу да се 1994. године обележи 150. годишњица Српског грађанског законика. Ту иницијативу прихватили су Српска академија наука и уметности и Правни факултет у Београду. Они ће тим поводом заједно бити организатори научног скупа, чије се одржавање предвиђа за март 1994.

Још један предлог Сталног одбора за баштину наишао је на повољан одјек у јавности. Тај се предлог односи на обележавање педесет година од смрти професора Михаила Илића, који је стрељан од стране окупатора у марту 1944. године. Ова тужна годишњица треба да буде обележена не само сећањем на покојног професора Илића, већ и научним скупом посвећеним његовом делу.

Међу првенственим задацима Одбора налази се и напор за објављивање најважнијих старих дела наших правних писаца. Ту треба привести

крају давнашњи покушај да се објави *Природно право*, Јована Стерије Поповића, а вредело би упоредо с тим послем позабавити се и издањем Енциклопедије права Глигорија Гершића.

Најзад, неопходно је што пре установити архиву Одбора, обезбедити простор за њу у згради факултета и изабрати њеног руководиоца.

Сав овај огроман посао који пред Одбором стоји изискује много труда и добре воље не само од чланова Одбора, већ и од свих професора и асистената на Правном факултету у Београду, као и од факултетске управе, како садашње, тако и сваке будуће. Још више од овога, добродошла ће бити помоћ колега с других факултета и из института, као и од оних који су се посветили пракси. Због тога је сврха овог кратког написа управо у томе да упути позив свима који желе да помогну остварење великог задатка, чији је циљ да се сачува баштина београдског Правног факултета. Позивајући све људе добре воље расположене да сарађују у овом обимном и дуготрајном послу, Стални одбор за баштину жели и овим путем да обзнани како је забраву објавио рат.

Драгољуб М. Поповић